

ЗМІСТ ДОКАЗОВОЇ ДІЯЛЬНОСТІ СУДУ У КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОВАДЖЕННІ

Вапнярчук В.В., к.ю.н., доцент
Національний юридичний університет імені Ярослава Мудрого

У статті досліджуються загальні особливості змісту доказової судової діяльності у кримінальному провадженні України. Зокрема, аналізуються повноваження суду під час здійснення судом доказування-пізнання на різних стадіях кримінального процесу й на різних етапах об'єктивної сторони кримінального процесуального доказування, особливості реалізації судом доказування-обґрунтування та керівництва процесом доказування.

Ключові слова: кримінальне процесуальне доказування, доказова судова діяльність, доказування-пізнання, доказування-обґрунтування.

В статье исследуются общие особенности содержания доказательной судебной деятельности в уголовном производстве Украины. В частности, анализируются полномочия суда при осуществлении судом доказывания-познания на различных стадиях уголовного процесса и на разных этапах объективной стороны уголовного процессуального доказывания, особенности реализации судом доказывания-обоснования и руководства процессом доказывания.

Ключевые слова: уголовное процессуальное доказывание, доказательственная судебная деятельность, доказывание-познание, доказывание-обоснование.

Vapnyarchuk V.V. SUMMARY OF EVIDENCE-BASED OPERATION OF THE COURT IN CRIMINAL PROCEEDINGS

This paper investigates the general features of evidence-based content judicial activities in criminal proceedings Ukraine. In particular, the analysis of the powers of the court in the exercise of the court, proof of knowledge at various stages of the criminal process and at different stages of the objective of the criminal procedural evidence, especially the implementation of the court proof justification and proof management process.

Key words: criminal procedure evidence, evidence-based judicial activism, evidence-knowledge, evidence-justification.

Актуальність статті. Розвиток науки вітчизняного кримінального процесу спонукає до необхідності дослідження та перегляду традиційних наукових поглядів щодо окремих особливостей кримінального процесуального доказування. Особливої актуальності вирішення цього питання набуло у зв'язку з набранням чинності новим КПК України, в якому запропоновано розширення змагальних засад кримінального провадження. Дослідження ж розуміння змісту доказової діяльності суду у кримінальному провадженні є визначальним для належного застосування змагальної процедури та її гарантій у кримінальному процесі України. Саме цими обставинами пояснюється необхідність написання цієї статті, її логіка та зміст.

Формулювання цілей статті (постановка завдання). Метою роботи є визначення та аналіз змісту доказової діяльності суду у кримінальному провадженні.

Виклад основного матеріалу. Розуміння суду у процесі кримінального процесуального доказування як його суб'єкта (саме ця позиція була нами висловлена й обґрунтована раніше в юридичній літературі [1]) підтримується не всіма дослідниками цього питання. Висловлюється й протилежна точка зору, яка пояснюється наступним:

- по-перше, іншим підходом до розуміння сутності кримінального процесуального доказування (зокрема як діяльності, спрямованої лише на встановлення винуватості певної особи у вчиненні злочину);

- по-друге, іншим ставленням до питань реалізації змагальних начал у кримінальному процесі та подальших перспектив його розвитку (прихильники цієї позиції вважають, що у змагальному процесі суд здійснює роль пасивного арбітра, який лише вирішує правовий спір, а отже, доказування не здійснює; тобто, на їх думку, він є не суб'єктом доказування, а правозастовником);

- по-третє, відмінностями у визначенні цілей і завдань суду і кримінального провадження загалом.

Не вдаючись до критичного аналізу висловлених у науковій літературі думок щодо цього питання, спробуємо на основі виро-

блених наукою кримінального процесуального права теоретичних положень, шляхом аналізу чинного кримінально-процесуального законодавства, що регламентує судові повноваження, а також правозастосовної практики висловити власне розуміння цієї проблеми.

На наше переконання, суд є суб'єктом доказування, оскільки виходячи, в першу чергу, з публічних інтересів вітчизняного кримінального процесу, здійснює як пізнавальну, так й обґрунтовальну доказову діяльність, спрямуванням якої є виконання кримінально-процесуальної функції – відправлення правосуддя. Однак, як вірно відмітив С.А. Шейфер, його участь у доказуванні досить специфічна і «відрізняється своєрідністю, обумовленою особливим становищем у змагальному процесі» [2, с. 31].

З'ясуємо, в чому полягає особливість змісту доказової діяльності суду у кримінальному провадженні, яка відрізняє її від аналогічної діяльності інших суб'єктів доказування (в першу чергу інших державних органів).

Здійснення судом доказування-пізнання. Виходячи з авторського розуміння сутності об'єктивної сторони кримінального процесуального доказування, змістом доказування-пізнання є діяльність суб'єкта доказування, спрямована на формування та дослідження як власної правової позиції, так і правової позиції інших суб'єктів [3, с. 108-112].

Здійснення судом доказування-пізнання на досудовому провадженні спостерігається в пізнавальній доказовій діяльності слідчого судді. Це відбувається шляхом вирішення слідчим суддею клопотань слідчого, прокурора про провадження слідчих (розшукових) дій, які зачіпають конституційні права і свободи особи (а також розгляду питання про законність провадження таких слідчих (розшукових) дій без попереднього судового дозволу (ч. 3 ст. 233, ст. 250 КПК)). Ряд судових повноважень на цій стадії процесу спрямовано також на створення певних умов, необхідних для ефективного проведення слідчих (розшукових) та інших процесуальних дій, і які включають

у себе елементи примусу, а тому потребують участі суду (слідчого судді) як гаранта їх законності. До таких, зокрема, відносяться прийняття рішення про застосування заходів забезпечення кримінального провадження, і зокрема – запобіжних заходів (глави 11-18 КПК).

Прийняттям рішень у рамках зазначених судових процедур й обмежується роль суду в пізнавальній доказовій діяльності слідчого судді на досудовому етапі кримінального провадження. Важливим моментом є те, що розглянуті повноваження суду стосуються визначеного законом кола процесуальних дій та ініціюються, як правило, суб'єктом, який здійснює кримінальне переслідування.

Таким чином, як постає з викладеного, основним змістом судової діяльності на цій стадії процесу є перевірка законності та обґрунтованості обмеження конституційних прав і свобод особи. Причетність же суду до доказової пізнавальної діяльності, пов'язаної із формуванням правової позиції суб'єктів доказування, є, так би мовити, побічним ефектом судово-контрольної діяльності, обумовленим не стільки завданнями, що стоять перед судом на даному етапі провадження, скільки характером предмета судового розгляду.

Повноваженнями щодо здійснення доказування-пізнання, спрямованими на формування власної правової позиції та правової позиції інших суб'єктів доказування, суд більшою мірою наділений у судових стадіях кримінального судочинства, і повною мірою – на етапі судового розгляду (раніше він називався судовим слідством).

Як вже відзначалося під час аналізу об'єктивної сторони кримінального процесуального доказування [3, с. 108-112], підетапами (піделементами) формування правової позиції є наступні:

1) з'ясування тези доказування суб'єктів доказування та висунення власної тези доказування. У судовому засіданні це означає з'ясування судом сутності висуненого обвинувачення та відношення обвинуваченого до нього на початку судового розгляду кримінальної справи по суті. Відбувається це шляхом оголошення прокурором обвинувального акта (цивільним позивачем цивільного позову) та з'ясування головуючим в обвинуваченого, чи визнає він себе винуватим (повністю чи частково) у пред'явленому йому обвинуваченні;

2) формування доказової основи шляхом проходження наступних його етапів:

а) відшукування доказової інформації. Відразу варто зауважити, що у зв'язку з виключним призначенням суду як органу

правосуддя в його пізнавальній діяльності із формування доказової основи власної правової позиції під час судового розгляду такий (початковий) етап відсутній. Це пояснюється тим, що він містить у собі елементи розшуку, який може мати місце лише в межах здійснення інших кримінально-процесуальних функцій (обвинувачення і захисту), виконання яких покладено на сторони кримінального провадження. Тому не випадково, що така слідча (розшукова) дія як обшук, яка за своїм характером та змістом є відшукуванням доказової інформації, не передбачена в судовому розгляді й повноваженнями щодо її проведення суд не наділений [4, с. 77; 5, с. 159];

б) сприйняття доказової інформації у судових стадіях відбувається в результаті безпосереднього дослідження сформованої і представлені певною стороною доказової основи її правової позиції (зокрема, під час допиту заявлених сторонами свідків, огляду поданих сторонами речових доказів чи ознайомлення зі змістом поданих ними документів тощо); проведення за ініціативою сторін або за власною ініціативою суду та за його участі в судовому засіданні різних судово-слідчих та інших процесуальних дій із метою отримання доказів (допит обвинуваченого (ст. 351 КПК), свідків (ст. 352 КПК), потерпілого (ст. 353 КПК), експерта (ст. 356 КПК), одночасний допит двох чи більше вже допитаних учасників кримінального провадження (свідків, потерпілих, обвинувачених – ч. 14 ст. 352 КПК), пред'явлення для впізнання (ст. 355 КПК), дослідження (огляд) речових доказів (ст. 357 КПК), дослідження (оголошення) документів (ст. 358 КПК), дослідження (відтворення) звуко- і відеозаписів (ст. 359 КПК), огляду на місці (ст. 361 КПК), проведення експертизи (ч. 1 ст. 242 КПК));

в) процесуальне оформлення (фіксація) доказової інформації. Належними способами закріплення доказової інформації судом під час судового розгляду є її фіксація в журналі судового засідання (ст. 108 КПК); на носії інформації, за допомогою технічних засобів фіксування кримінального провадження (ст. 107 КПК).

3) дослідження власної правової позиції суб'єкта доказування та правової позиції інших суб'єктів. Як вже відзначалося, дана форма прояву кримінального процесуального доказування об'єктивно включає в себе перевірку й оцінку власного доказування суб'єктом та правової позиції інших суб'єктів:

- перевірка власної правової позиції та правової позиції суб'єктів різних сторін судового розгляду здійснюється тим же

шляхом і тими ж способами, що й їх формування. Наявність у суду права на активне формування доказової основи у кримінальному провадженні та її дослідження є характерною особливістю вітчизняної змагальності, яка зближує її із країнами континентальної системи права. Вважаємо, що тлумачення права суду на активне проведення судово-слідчих дій, яке має місце в науці та судовій практиці, не суперечить загальним засадам кримінального провадження та відповідає завданням, які стоять перед судом, що розглядає кримінальну справу. Однак така активність повинна мати певні межі;

- оцінка власної правової позиції та правової позиції інших суб'єктів доказування здійснюється судом у всіх видах судових проваджень і на кожній стадії кримінального процесу. Хоча межі й цілі такої оцінки є різними. Так, на досудовому розслідуванні в межах судово-контрольних процедур суд (слідчий суддя) оцінює доказову діяльність суб'єктів, які беруть участь у цих процедурах, лише з позиції достатності проведеної ними доказової діяльності, в результаті якої сформована певна доказова основа для висновків про законність та обґрунтованість процесуальних дій чи рішень або про наявність законних підстав для проведення необхідних слідчих (розшукових) дій чи застосування заходів забезпечення кримінального провадження.

Із точки зору достатності проведеної сторонами доказової діяльності здійснюється оцінка правової позиції суб'єктів доказування й у підготовчому провадженні. Під час розгляду кримінальної справи по суті в суді першої інстанції суд здійснює таку оцінку всебічно, повно й неупереджено з точки зору належності, допустимості, достатності, значимості та достовірності правової позиції як учасників судового розгляду, так і власної.

Особливості оцінки доказування мають місце й на стадіях перевірки судових рішень судом апеляційної та касаційної інстанції. Ці особливості обумовлюються, по-перше, межами судового розгляду (за загальним правилом, правові позиції суб'єктів-учасників апеляційного чи касаційного розгляду різних сторін оцінюються в межах поданої апеляції чи касації (ст. 404 та 433 КПК)); по-друге, порядком розгляду справ у цих інстанціях, в результаті яких здійснюється така оцінка, адже чинний закон передбачає можливість проведення в суді апеляційної та касаційної інстанції судового розгляду дещо в іншому порядку, ніж у суді першої інстанції (зокрема, мова йде про особливості дослідження доказо-

вої основи кожного суб'єкта доказування, яке, за загальним правилом, здійснюється шляхом оголошення оскаржуваного судового рішення, доводів та заперечень сторін (ст. 405 та 434 КПК), тобто закон не передбачає обов'язкового безпосереднього дослідження судом в цих інстанціях всіх доказів; про можливість здійснення письмового провадження без участі учасників судового провадження (ст. 406 та 435 КПК)).

Певні особливості здійснення судом доказування-пізнання є за так званого скороченого судового розгляду (ст. 349 КПК), за розгляду обвинувального акта в суді першої інстанції у спрощеному провадженні щодо кримінальних проступків (ст. 381, 382), в особливих порядках кримінального провадження (розділ VI КПК).

Реалізація судом доказування-обґрунтування. У публічно-змагальному кримінальному процесі, до якого належить і сучасний вітчизняний кримінальний процес, необхідність обґрунтування своїх правових позицій покладається на сторони. Однак, як свідчить аналіз норм чинного КПК, аналогічний обов'язок має й суд, який здійснює судовий розгляд. Цей обов'язок суду обумовлюється не його функціональним призначенням і процесуальним становищем, як це спостерігається у сторін, а обумовлений загальнонормативними вимогами законності, обґрунтованості та вмотивованості судових рішень (ст. 370 КПК) як гарантії їх правомірності та правосудності, а також наявності стадій кримінального провадження з перевірки судових рішень.

Характерною особливістю останніх, за загальним правилом, є оцінка законності та обґрунтованості судових рішень не на підставі безпосереднього (повторного) дослідження доказової основи правової позиції учасників кримінального провадження (хоча закон і передбачає таку можливість під час розгляду справи судом апеляційної та касаційної інстанції), а в результаті перевірки відповідності викладених у них висновків правовим позиціям суб'єктів різних сторін та суду (який прийняв це рішення), що виражені у письмових матеріалах справи. За відсутності мотивування прийнятого судового рішення оцінити його обґрунтованість в умовах такого (опосередкованого) порядку контролю-перевірочної діяльності не можливо.

Таким чином, можна констатувати, що суд здійснює доказування-обґрунтування, яке за своїм змістом і призначенням відмінне від аналогічної діяльності сторін та обумовлене необхідністю обґрунтувати і мотивувати свої висновки, в єдино можливій формі – у формі процесуальних рішень.

Керівництво процесом доказування. Крім безпосереднього здійснення кримінально-процесуального доказування, закон покладає на суд також й обов'язок керувати ним. Ця сторона судової діяльності постає із засади публічності кримінального провадження, одним із предметів правового регулювання якої є правозабезпечувальна діяльність. Адже керівництво процесом доказування органічно переплітається з діяльністю суду із забезпечення рівноправної змагальності сторін та входить до її змісту, є проявом визначальної ролі суду, підкреслює його центральне положення серед інших суб'єктів у кримінальному провадженні.

В юридичній літературі пропонується виділяти в такому керівництві два напрямки: організація процесу доказування та контроль над ним [6, с. 170]. Вважаємо, що такий поділ є досить умовним, хоча можливий для кращого розкриття сутності даного виду судової діяльності.

Під організацією процесу доказування варто розуміти створення умов для його ефективного здійснення з дотриманням передбачених законом судових процедур, принципів кримінального провадження та інших вимог кримінального процесуального закону. Ця діяльність полягає переважно в наданні сторонам можливості активно й повноцінно брати участь у процесі доказування (як у пізнавальній, так й обґрунтовальній) із вільною можливістю використовувати свої процесуальні права та виконувати процесуальні обов'язки, у забезпеченні додержання послідовності та порядку вчинення процесуальних дій, у спрямуванні судового розгляду на забезпечення з'ясування всіх обставин кримінального провадження.

Контроль за процесом доказування полягає в нагляді за дотриманням його суб'єктами нормативно встановленого порядку доказування, попередженні та усуненні будь-яких порушень регламентованих законом правил формування та дослідження доказової основи правової позиції будь-якого суб'єкта доказування. У судовому засіданні такий контроль реалізується у повноваженнях головуючого, який відповідно до ст. 321, 330 КПК усуває із судового розгляду все, що не має значення для кримінального провадження, вживає необхідних заходів для забезпечення в судовому засіданні належного порядку.

Головуючий і суд у цілому мають слідувати, щоб сторони свідомо й мимоволі не відводили пізнання в сторону від предмета судового розгляду, не відволікались на обставини, які не стосуються конкретного провадження або не мають значення для нього. Такий обов'язок покладено на суд не лише в межах реалізації пізнавальної складової процесу доказування, але й у ході здійснення сторонами доказування-обґрунтування. Так, згідно з ч. 6 ст. 364 КПК, «головуючий має право зупинити виступ учасника дебатів, якщо він після зауваження повторно вийшов за межі кримінального провадження, що здійснюється, чи повторно допустив висловлювання образливого або непристойного характеру, і надати слово іншому учаснику дебатів».

Контроль за доказуванням необхідним чином доповнює організаційну складову керуючої ролі суду, сприяє організації процесу доказування в установлених межах судового розгляду і в напрямі досягнення позитивних результатів – мети доказування.

Наостанок варто зауважити, що під час досудового розслідування вплив суду на процес доказування хоча й великий, проте носить опосередкований, непрямий характер, оскільки на даній стадії кримінального провадження перед судом не стоїть завдання керувати доказуванням.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Вапнярчук В.В. Суб'єкти кримінального процесуального доказування / В.В. Вапнярчук // Вісник Академії правових наук : зб. наук. праць ; за ред. В.Я. Тація. – Х. : Право, 2014. – № 1. – С. 95–101.
2. Шейфер С.А. Доказательства и доказывание по уголовным делам: проблемы теории и правового регулирования / С.А. Шейфер. – М. : Норма, 2008. – 240 с.
3. Вапнярчук В.В. Зміст об'єктивної сторони кримінально-процесуального доказування / В.В. Вапнярчук // Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія «Право». – Вип. 21. – Ч. II. – Т. 3. – Ужгород, 2013. – С. 108–112.
4. Корневский Ю.В. Судебная практика и совершенствование предварительного расследования / Ю.В. Корневский. – М. : Юридическая литература, 1974. – 112 с.
5. Смирнов В.П. Состязательное начало по уголовным делам в суде первой инстанции : дис. канд. юрид. наук : спец. 12.00.09 / В.П. Смирнов. – М., 2003. – 194 с.
6. Бурмагин С.В. Уголовный суд России : монография / С.В. Бурмагин. – М. : Юрлитинформ, 2010. – 392 с.